

PLAGIAT VA UNING SALBIY OQIBATLARI

Ergashev Bobur

Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va

Texnologiyalar Universiteti

Biznes va Boshqaruv fakulteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo`nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: **Berdiqulova Manzura**

Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar

Universiteti, Moliya, Bank ishi va Buxgalteriya hisobi kafedrası katta

o`qituvchisi

e-mail: m.berdiqulova@tift.uz

Anotatsiya: *Ushbu maqola “Plagiat va uning salbiy oqibatlari, uning vakolatlari, plagiat va antiplagiat aniqlash va uning turlari haqida tahlil qilindi va yozildi. Plagiat shunchaki axloqiy tushuncha emas, plagiatning huquqiy oqibatlari ham bor. Oddiy qilib aytganda, bu birovning so`zlari yoki g`oyalarini to`g`ri baho bermasdan ishlatish harakatidir. Plagiatning oqibatlari sizning sohangiz yoki joylashuvingizga qarab farq qilishi mumkin, ammo ular sizning akademik, yuridik, professional va obro`-e`tiboringizga salbiy ta`sir ko`rsatishi mumkin. Tafsilotlarni o`rganishdan oldin, plagiat bir necha qadamlardan iborat murakkab masala ekanligini tan olish kerak. Bular uning asosiy ta`rifidan tortib, axloqiy va huquqiy oqibatlari va undan keyin paydo bo`ladigan plagiat oqibatlarigacha. PLAGIAT NIMA? va u qanday aniqlanadi?*

Plagiat boshqa virovning yozuvi, g`oyalari yoki intellectual mulkidan xuddi o`zongiznikidek foydalanishni o`z ichiga oladi. Sizning nomingiz bilab ishni topshirishda uning asl nusxasi bo`lishi kutiladi. To`g`ri kredit bermaslik

sizning plagiatga aylantiradi va ta'riflar maktablari va ish joylarida farq qilishi mumkin.

KALIT SO'ZLAR: *plagiat, akademik halollik, mualliflik huquqi, ilmiy etik me'yorlar, intellectual mulk*

Аннотация: *Эта статья была проанализирована и написана на тему "плагиат и его негативные последствия, его компетенции, определение плагиата и антиплагиата и его виды". Плагиат-это не просто моральное понятие, плагиат также имеет юридические последствия. Проще говоря, это акт использования чьих-либо слов или идей без надлежащей оценки. Последствия плагиата могут варьироваться в зависимости от вашей отрасли или местоположения, но они могут негативно повлиять на вашу академическую, юридическую, профессиональную и репутацию. Прежде чем углубляться в детали, важно признать, что плагиат-сложная проблема, состоящая из нескольких шагов. Они варьируются от его основного определения до моральных и юридических последствий и последствий плагиата, которые следуют за ним. ЧТО ТАКОЕ ПЛАГИАТ? и как это определяется?*

Плагиат предполагает использование письма, идей или интеллектуальной собственности Вирова в голове, как если бы они были вашими собственными. Ожидается, что ваше имя будет оригиналом при подаче заявки на работу. Неправильная оценка делает ваш плагиат плагиатом, и определения могут отличаться в зависимости от школы и работы.

Ключевые слова: *плагиат, академическая честность, авторское право, научные нормы, интеллектуальная собственность, культура написания научных работ, проблема плагиата в системе образования.*

Abstract: *This article analyzes and discusses the topic of plagiarism, its negative consequences, competencies related to it, the definition of plagiarism and anti-plagiarism, as well as its different types. Plagiarism is not only a moral issue; it also has legal consequences. In simple terms, it is the act of using someone else's words or ideas without proper acknowledgment. The consequences of plagiarism may vary depending on the field or location, but they can negatively affect a person's academic standing, legal status, professional career, and reputation. Before going into detail, it is important to recognize that plagiarism is a complex issue that involves several aspects. These range from its basic definition to the moral and legal consequences that may follow.*

What is Plagiarism?

Plagiarism involves presenting someone else's writing, ideas, or intellectual property as if they were your own. When submitting academic or professional work, it is expected that the content is original. Failing to properly acknowledge sources results in plagiarism, and definitions may vary depending on the institution or workplace

Keywords: *Plagiarism, academic integrity, copyright, research ethics, intellectual property, academic writing culture, plagiarism in the education system.*

KIRISH:

Plagiat, o'z nomidan boshqa shaxsning asarlarini taqdim etishni anglatadi. Bu nafaqat ta'limda, balki ilmiy faoliyatda ham jiddiy muammoga aylanmoqda, chunki u asl mualliflarning mehnatini qadrsizlantiradi va o'quv jarayonini buzadi. Ma'lumot uchun, amaldagi qonunchilikda to'g'ridan-to'g'ri, bevosita «plagiat» atamasi qo'llanilmasa-da, mualliflik huquqlarining buzilishi uchun aniq javobgarlik choralari nazarda tutilgan. Xususan, Jinoyat kodeksining 149-moddasiga ko'ra, tafakkur mulki obektiga nisbatan mualliflik huquqini o'zlashtirib olish, hammualliflikka majburlash, shuningdek, tafakkur

mulk obektlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ular rasman ro'yxatdan o'tkazilgunga yoki e'lon qilingunga qadar muallifning rozilgisiz oshkor qilish eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravaridan yetmish besh baravarigacha miqdorda jarima yoki besh yilgacha muayyan huquqdan mahrum qilish yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2013 yil 31 yanvardagi qarori bilan tasdiqlangan «Fan doktori ilmiy darajasini berish tartibi to'g'risida» gi Nizomning 15-bandiga ko'ra, «Talabgor o'z dissertatsiyasida foydalangan materiallar manbaini, ularning muallifi va nomini to'liq ko'rsatishi lozim. Talabgor dissertatsiyada ilmiy ish yozishda ishtirok etgan hammualliflarning g'oya yoki ishlanmalaridan foydalangan taqdirda, buni dissertatsiya va dissertatsiya avtoreferatida qayd etishi shart» . Kim xabardor, kim bexabar, lekin «beozor jinoyat» dek ko'ringan plagiat ham javobgarlikka tortiladi. Bu qonunda belgilangan. Faqat hamma yoqda urchib ketayotgan plagiatlarni xolisona aniqlash mexanizmini yo'lga qo'yish kerak. Ming mashaqqat bilan chop etgan kitobingiz sizdan beruxsat ko'paytirib sotilsa, jahl otiga minasiz, albatta. Ko'z nuri, yurak qo'rini berib yozgan asaringizni birov o'z nomidan e'lon qilsa-chi,

fig'oningiz falakka chiqishi aniq. Alhol, jamiyat g'irrom kitobfurushlarning payini qirqib ulgurmay, mualliflik huquqi buzilishining boshqa bir turi – plagiat chuqur ildiz otmoqda. Plagiat – fikr, g'oya, ilmiy, badiiy, musiqiy asar, kashfiyot-u ixtironi o'g'irlamoq, xalqona aytganda, tayyor oshga bakovul bo'lmoq, birovning tahoratiga namoz o'qimoq degani.

Tasavvur qiling, ilgarigidek sessiya imtihonlari uchun maxsus vaqt ajratilmaydi-da, talaba semestr davomida o'tilgan barcha fanlardan yakuniy nazorat ishi topshiradi. Hammaga talab bir xil – mutaxassislik fanidan tortib to jismoniy tarbiyagacha. Shuncha fandan yakuniy nazorat juda qisqa vaqt ichida o'tkazilishi lozim. Talabada tayyorgarlikka vaqt yo'q hisobi. O'qituvchilar yaxshi eslasa kerak, o'sha yillari kutubxonalardagi ko'plab o'quv adabiyotlarining varaqlari yirtib olingan... Keyinroq yangi texnologiyalar ommalashdi: osongina telefondan ko'chiriladigan bo'ldi. Tabiiyki, qisqa vaqt ichida yozilgan va uch kun ichida baholanishi talab etilgan yozma ishlarni tekshirish ko'ngildagidek bo'lmaydi. Deyarli hamma ishda bir boshdan ko'chirish holatiga duch kelsangiz-chi!.. Haqiqiy bahoni qo'ysangiz – “ishlamagan”ga chiqasiz, yangi tartibning nomaqbul jihatlarini aytsangiz – “taraqqiyot dushmani” atalasiz, xullas, noiloj ko'nildi. Oqibatda esa ilmda plagiat odatiy holga aylandi. Aslida, buning hech ajablanarli joyi yo'q: hozir ko'pchiligi bilim olishni testga tayyorlanishgina deb bilgan, qalam-ruchkadan ko'ra klaviaturada tezroq yozadigan, savollarga sanoqli soniyalarda telefonidan mufassal javob topib beradigan avlod “ilm qil-yapti”... Shulardan biri – doktorlik (DSc) yozayotgan olim tahririyati-mizga kelib maqolasi taqdirini so'radi. “Maqolangizning falon foizi ko'chirilgan ekan, berib bo'lmaydi” desam, “Kitoblardan oldim-da, hamma ham shunday qiladi-ku! Kitobdan foydalanmasam qanday yozaman?” deya taajjub izhor etdi. Hazilga yo'yib xijolatdan chiqmoqchimi desam, yo'q, jiddiy va samimiy gapiryapti. Ya'ni unda plagiat haqida tasavvurning o'zi yo'q, qilmishini maqbul-u manzur deb biladi... Negaki, talabalik davridan shunday qilib kelgan, unga birov tanbeh

bermagan. Ilmiy kengashlarni hozir shunday qarash-kayfiyat egallay boshladiki, plagiatga qarshi kurashishi lozim bo'lganlar ham unga panja orasidan qarayotir. Yaqinda o'tgan himoyalardan birida "Dissertant falon-falon sahifalarda rus tilidagi maqolani o'zlashtirgan" deya aniq dalillar bilan e'tiroz bildirilsa, yangi doktorlardan biri "Dissertatsiya til nazariyasidan, bu yo'nalishdagi ishlarda shunday bo'lishi tabiiy" deya ko'chirmakashni oqlamoqqa urindi. Nachoraki, ilmiy ishlar haqida huqmq chiqarish endi shu yo'sin o'ylaydiganlarga qolmoqda... Yo'q, men katta avlodni yoqlash, oxirgi so'z shularniki bo'lsin degan fikrdan mutlaqo yiroqman. Negaki, ayrim kattalar ham sharoitga bino-yidek moslashgan: "Harholda o'zi yozgan-ku!" deb xom-xatala ishlarni ham yoqlayveradi. Eng yomoni, muhokamadagi ishning mualliflik huquqiga doir kamchiliklarini ochsangiz, sizga badxohga qaragandek qarashadi. "Hay-hay, birovning yashirin aybini ochiqlash gunoh" deya kaminaga nasihat qilinganiga nima deysiz! Aniqki, ilmiy kengashlar risoladagidek ishlasa, illat bunchalar maddalab ketmas edi! Kengash a'zolari ham odam-da – biri xesh, biri tabor bo'lsa, ertami-indin shogirdi himoya qilaman deb tursa... – shularning rioyasiga ko'z yumiladi. Xullas, ayrim kengashlar yangicha talqindagi "bag'rikenglik" siyosatiga o'tib olgan: "o'zi yozgan...", "ayol boshi bilan shuncha ish qipti-ya...", "yoshlarni qo'llab-quvvatlash kerak..." singari da'volarni ro'kach qilgancha bo'sh ishlarni ham o'tkazib kelyapti... Xo'p, kengashlar o'tkazsa o'tkazayotgandir, lekin ularning ishini nazorat etuvchi OAK nima qilyapti? To'g'ri, OAK dissertatsiyalarni himoyaga qadar antiplagiat dasturida tekshiradi. Biroq bu dastur yo tekshiruvni ishonchli bajarmaydi, yo uni "aylanib o'tish" yo'li bor. Sababi – kamina ushbu tizimda tekshirib himoyaga qo'yilgan dissertatsiyalarda ham plagiat holatlarini aniqlaganman...

Asosiy qism:

Plagiat – o'g'rilik, bas, unga qo'l urgan odam shunga yarasha jazo olishi shart! OAK Nizomida ham aniq-tiniq bayon qilingan: "O'zganing

materialidan uning muallifi va manbasini ko'rsatmasdan foydalanilgan hollarda dissertatsiya, u qaysi bosqichda ko'rilayotgan bo'lishidan qat'i nazar, muhokamadan olib tashlanadi va talabgor ushbu mavzu bo'yicha dissertatsiyani qayta himoya qilish huquqidan mahrum etiladi". Afsuski, bu talabga to'liq rioya etilmayapti. Yo'qsa, ish kengashga topshirilib, kengash qoshidagi seminar himoyaga tavsiya qilganidan so'ng antiplagiat tekshiruvi o'tkazish va ko'chirmakashlik holatlarini ko'rsatgan holda yana kengashga qaytarish Nizomga zid emasmi?! Ish kengashga topshirilar ekan, himoya jarayoni boshlangan sanaladi-ku! OAK esa "bag'rikengligi"dan dissertantga matndagi plagiatni dastur aniqlay olmaydigan tarzda tahrir qilish uchun sharoit yaratib beryapti. "Bag'rikenglik" deya bejiz kinoya qilmadim: bu idora raisiga bir dissertatsiyadagi plagiat va ko'chirib olingan manbani aniq ko'rsatib yozgan xatim javobsiz qoldi... Rosti, yigirma yillar narida aspiranturaga berilgan o'rin bo'sh qolmasin deb odam izlaganmiz. Hozir qabul rasmana tanlov asosida o'tyapti, kezi kelganda bir o'ringa o'ntadan talabgor bor. Sababi – moddiy manfaatdorlik ikki-uch baravar o'sgan. Lekin talabgorlar taqdim etgan maqola-yu tezislarning aksarida plagiat uchraydi. Ilmdagi ilk qadamini g'irromlik bilan boshlaganlardan ertaga nima kutish mumkin?! Demak, talabgorlarning maqola va tezislari jiddiy ekspertiza qilinishi zarur. Hozir moddiyatni o'ylab ilm qiladiganlar ham ko'paydi. To'g'ri-da, amallab dissertatsiya yoqlab olsa, mo'may maosh tayin, kamiga falon foiz ustama, yana o'rindoshlig-u soatbay... G'irromlikka odatlangan odam boshqa "daromad"dan ham parhez qilmasa kerak... Achinarlisi, ular yana yigirma-o'ttiz yil davlatning ilm-fanga ajratgan mablag'ini kemirib yotadi. Bu esa insof-u adolatga xilof-dir! Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy mustaqillikka o'tar ekan, bunaqa "olim"lar ilm dargohi oyog'iga tushov bo'ladi. Shunday ekan, elakni ko'tarish, sarakni sarakka, puchakni puchakka ajratish darkor: so'nggi besh yil davomida yoqlangan, himoya jarayonida yoki undan so'ng e'tirozlarga sabab bo'lgan dissertatsiyalarni qayta tekshirish zarur. Bu ish oliy ta'lim muassasalari ilmiy

kengashlariga yuklangani ma'qul, chunki jamoalar kim asl olim ekanini yaxshi biladi. Plagiat holati aniqlangan ishlar OAKka ma'lum qilinib, qoidabuzar ilmiy darajadan mahrum etilsa, shuning o'ziyoq ko'chirmachilikni keskin pasaytirishiga aminman. Eng asosiysi, "ilmiy darajalilar sonini oshirish" vazifasi "ilmiy darajalilar soni va sifatini oshirish" tarzida qo'yilmog'i kerak.

IJOBIY TASIRI:

Plagiat odatda ilm-fan va ijod sohasida salbiy hodisa sifatida qaraladi. Chunki u boshqalarning mehnatini ruxsatsiz o'zlashtirishni anglatadi. Shunga qaramay, ayrim mutaxassislar plagiat hodisasining bilvosita yoki shartli ijobiy tomonlari ham borligini ta'kidlashadi. Bu ijobiy tomonlar asosan o'rganish jarayoni va g'oyalarning tarqalishi bilan bog'liq. Quyida plagiatning ehtimoliy ijobiy jihatlari tushuntiriladi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, plagiat ilmiy va ijodiy faoliyatda jiddiy muammo hisoblanadi. U nafaqat mualliflik huquqlarining buzilishiga, balki akademik halollik tamoyillarining izdan chiqishiga ham olib keladi. Plagiat natijasida ilmiy ishlarning ishonchliligi pasayadi, tadqiqot sifatiga putur yetadi hamda muallifning obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli har bir tadqiqotchi va talaba ilmiy ish yozishda manbalardan to'g'ri foydalanishi, iqtibos berish qoidalariga amal qilishi hamda akademik halollik tamoyillarini hurmat qilishi zarur. Plagiatning oldini olish orqali ilmiy faoliyatda halollik, adolat va sifatni ta'minlash mumkin. Natijada ta'lim va ilm-fan rivojiga ijobiy hissa qo'shiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Kun.uz* 2019 pp 6-13
2. *Strice plagism* 2020 pp 5-10
3. *Plagramme* 2026 pp 4-8
4. *Hujjat24* 2024 pp 12-18
5. *Prezi* 2025 pp 6-9
6. *Ilmiyish.uz* 2022 pp 7-14